

СКОВОРОДА: ВІЗІЯ УНІВЕРСИТЕТУ

Ростислав Семків – директор видавництва "Смолоскип"

1.

Якщо побіжно глянути на біографію Григорія Савича, може скластися дивне враження: чоловік у житті рішуче ніде не затримувався. Ну, добре, перших 12 років малий Гриць проводить у рідних Чорнухах, потім ще цілих 7 підряд учиться в Академії, проте тут все й починається – курс філософії не закінчено. Й далі біографія нашого мислителя нагадує пригодницький квест. Три роки в придворній капелі імператриці Єлизавети, потім ще рік в Академії, п'ять років мандрів Європою, менше року в Переяславському колегіумі, знову Академія, кілька років на хуторі Коврай, мандрівка до Троїце-Сергієвої лаври, знову Коврай, потім два роки в Харківському колегіумі, кілька років усамітненого життя десь під Харковом, знову Харківський колегіум... Врешті, коли Григорію Савичу вже поважних 50, він розпочинає невпинні мандри від товариша до товариша, від монастиря до іншого монастиря, ніде особливо не зупиняючись ще майже третину свого віку.

Це справді незвично та дивно. От фактичний одноліток Сковороди – Іммануїл Кант (1724 – 1804) ніколи не виїздив за межі рідного Кенігсбергу; натомість, схожим чином метався між Швейцарією та Францією, із заїздом у Британію, Жан Жак Руссо (1712 – 1778), філософськи вельми схожий на Григорія Савича. Але в Руссо причини були об'єктивними: його переслідували, йому погрожували, його книжки спалювали... Він не мандрував – він постійно тікав. Врешті, отой метафоричний «світ» таки упіймав згаданих знаменитих філософів: Кант у свої 62 став ректором університету, в якому доти викладав уже більш як тридцять років поспіль. Руссо, коли йому виповнилося 50, уже був автором бестселерів і пожинав плоди слави та одночасного хейтингу. Словом, якраз у віці, коли ці серйозні чоловіки підбивали підсумки свого успіху, Сковорода остаточно махнув рукою на всі можливості й подався в прості та піднесено-радісні мандри.

Або... розпочав викладання у власному університеті?

2.

Середньовічна традиція, пагони якої сягали українських академій XVII-го сторіччя, не зобов'язувала сидіти в одному університеті й здобувати якийсь наперед окреслений обсяг знань. Можна було в різні роки навчатися в різних університетах, мандруючи між ними, або слухати один і той самий курс двічі чи й тричі, або переслухати його з вуст іншого професора в далекому від твоєї alma mater місті. Так: потім, вочевидь, належало скласти іспит і отримати ступінь, але знову ж – важила сукупність твоїх знань, а не наявність відміток про попередні навчальні здобутки. Важила також репутація й рекомендаційні листи від попередніх навчителів. Процес університетської освіти бюрократизують пізніше – вже на початку наступного XIX ст. Натомість Сковорода рухається якраз навпаки – в бік ще більшої лібералізації навчання.

Адже його, як розуміємо, зовсім-зовсім не обходить, що він застряг у класі філософії, а потім не закінчив богословський. Щойно в 1741-му році з'являється можливість відірватися

від вчення Арістотеля й спробувати побути в альтернативній реальності – у придворній капелі імператриці Єлизавети – наш філософ чинить якраз по-арістотелівськи: обирає практику замість умоглядної теорії. В Петербурзі на той час також ліберальні порядки: після абсолютно маніакального правління Петра I й років фаворитизму за влади імператриці Анни, правління 32-річної Єлизавети було значно м'якшим – вона навіть скасувала смертну кару. Мала також значний проукраїнський сентимент – відновила гетьманську владу й призначила гетьманом Кирила Розумовського, що був братом її чоловіка Олексія. До речі, Олексій Розумовський потрапив у поле зору правительки також завдяки своєму голосу – Єлизавета, захопившись, переманила його у власну капелу. Відтак доля Розумовського, що дослужився до статусу фельдмаршала імперії, засвідчує, які перспективи відкривалися перед півчими придворної капели – її справді всі залишали з чинами й у дворянському статусі. Що це важило для Сковороди? Абсолютно нічого: надивившись на столичні порядки й зробивши висновок про їх марноту, він одного дня покидає капелу. Олексій Розумовський якраз організував імператриці мандрівку Україною: прибули в Київ, відвідали Академію – отут Сковорода й залишився, видно, вирішив, що філософія таки цікавіша.

Викладати Григорій Савич починав тричі – в Переяславському колеґіумі, а потім двічі, з перервою, – в Харківському. В усіх випадках викладання тривало не аж так довго й закінчувалося або конфліктом із начальством, або небажанням приймати чернечий постриг і відтак, знову ж, входить в якусь ієрархію. Тобто наш філософ принципово залишався позасистемним і жодної регламентації свого життя (і своєї філософії) не бажав. З іншого боку, бачимо всі оці постійні повернення – і до навчання, і до викладання. В університетському середовищі йому перебувати таки подобалося.

3.

Думаю, отже, що Сковороду цілком можна назвати адептом одного із сучасних дидактичних підходів, що в ориґіналі має назву *lifelong learning*, тобто постійне, всежиттєве навчання. Це коли людина час від часу перериває свою професійну діяльність і здобуває собі якийсь один-другий сертифікат чи й цілу магістерку – от щоб підняти на новий рівень кваліфікацію або й просто, бо цікаво. Інколи цей процес відбувається й без відриву від виробництва. Звісно, йдеться про справжнє здобування знань, а не про формальні інститути підвищення кваліфікації, де знову ж, зазвичай - марнота марнот. Постійне навчання зараз - світовий тренд, а Сковорода робив це ще до того, як...

Утім, моє бачення його бачення університету переходить межі простих переконань про потребу вищої школи залишатися ліберальною та відкритою. Це також було щось масштабніше, ніж особисте рішення постійно вчитися, читати, перебувати наодинці зі словом мудрості. Думаю, 50-річний Сковорода, вирушаючи в безстрокову мандрівку, що триватиме до кінця його земного життя, засновує власний університет – школу, де вчитель сам іде до своїх молодших та старших учнів, ділиться з ним думками, знаннями, осягнутими істинами.

Це дисперсний та ризоматичний університет, в якому системність знань відсунута на дальший план, на користь одкровенням добросусідської бесіди. Платон ділився мудрістю зі жменькою учнів, прогулюючись в затінку дерев саду Академа – Сковорода ж йшов від учня до учня й навчав, хоч вони того, може, й не помічали. Вся Слобожанщина стала універси-

тетом цього незвичного стихійного професора. Зовсім тоді ще юний Василь Каразін слухав дивного гостя свого вітчима й, напевне, саме тоді визривала в нього мрія, котра стане потім справою всього життя. Скількох ще людей просвітив тоді невтомний Григорій Савич?

4.

Зараз, попри читання творів Сковороди, попри тривання наукових розважань над його текстами та біографією, він насамперед є символом – навіть цілим культом, потужності якого більшість іменитих філософів не сягнули. Справді, чи носять студенти на футболках та худи зображення сучасників Григорія Савича – уже згаданих француза Жана Жака Руссо, німця Іммануїла Канта, шотландця Девіда Юма? Ну так, Канта таки можемо побачити... Але таких, як він та Сковорода, одиниці – ще хіба Платон, Арістотель... Словом, Григорій Савич був достатньо яскравою особою, щоб його життя обросло багатьма легендами, а не до кінця прозорі тексти ставали джерелом нових і нових тлумачень. Сковорода в пам'ятниках, на банкнотах – в усіх реєстрах високої та популярної культури. Є також кілька дерев, під якими стовідсотково любив відпочивати наш філософ.

Із вшануванням пам'яті Сковороди навіть пов'язано кілька ритуалів – таких сучасних напівжартівливих перформансів, які, втім, повторюються регулярно вже багато років. Студенти Києво-Могилянки на день Академії міють пам'ятник Григорію Савичу, що, як вони вірять, допомагає успішно скласти сесію. А на день Конвокації – тобто завершення навчального року – на голову філософа зодягають велетенський бонет – академічну шапочку, котра має засвідчувати, що Григорій Савич таки завершив своє навчання. Врешті, студенти Могилянки, що з тих чи інших причин затрималися в університеті довше належного терміну, – перевступали, залишалися на тому ж курсі на ще один рік, були відраховані – входять у таємне товариство мандрованих спудеїв, яке щороку відзначає день народження філософа возліянієм вина в одному з пам'ятних сковородинівських місць. Певні ритуали, пов'язані з життям та вченням філософа, існують і в Харкові.

Все це до того, що віртуальний університет Григорія Савича продовжує діяти: його пам'ятають як філософа, поета, людину та мислителя. Він є семіотичною галактикою, з якої регулярно йдуть сигнали до нас і у майбутнє. Світ не спіймав Сковороду – натомість витворений ним всесвіт полонить нас багатством значень. Десь у метафізичному вимірі він і далі мандрує, навчаючи нас простоті та мудрості.